

II. Rákóczi Ferenc 1704-es, Hatvan mezővárosával foglalkozó gazdasági rendelete

Jelen forrásközlés II. Rákóczi Ferencnek egy Szeged ostroma idején kiadott rendeletét mutatja be, amely a Heves vármegyei Hatvan mezővárosának ügyeivel foglalkozik. A magántulajdonú iratot egy miskolci személy hozta be az MNL Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltárunkba, azzal a céllal, hogy digitalizált formában közgyűjteménybe kerüljön, és így a szélesebb, a korszak iránt érdeklődő nagyközönséghez is eljusson, amelyért ezúton is szeretnénk köszönetet mondani az irat tulajdonosának.

Hatvan Heves- és Külső-Szolnok vármegye jelentős, végvárral is rendelkező mezővárosa volt a török korban, amely a török kiűzését követően előbb a kincstárra szállt és 1689-től a budai kamarai igazgatóság kezelésében állt, majd 1701-1702-ben – az 1687-ben honfűsített – Karl Theodor Otto von Salm herceg, „trauni és kirsbergi erdei gróf, steini birodalmi gróf, Vinstingher és Ankalt ura,”. cs. és kir. belső titkos tanácsos, tábornagy, I. József főudvarmestere^[1] számára Nógrád, Pest és Heves vármegyei területekből kialakított hatvani uradalom központja lett.^[2]

Az uradalmi központ Hatvan a Rákóczi-szabadságharc kitörését követően, 1703-ban kuruc kézre kerül. A várat és a várost Ónodi alias Szikszai János deák kuruc ezereskapitány^[3] csapataival elfoglalta és ekkor áll a kurucok szolgálatába hatvani Szabó Máté^[4] postamester, aki 1703-tól hatvani kapitány, 1704. januárjától 1705-ig lovas ezereskapitány, majd 1705-től hatvani főkapitány, illetve örökös hatvani postamester. A Habsburg-ház szolgálatában álló Salm herceg birtokát ezt követően, mint az alább közlésre kerülő forrás is mutatja, II. Rákóczi Ferenc lefoglalja és a „kuruc” állam kincstári birtoka lesz, amelynek igazgatását 1704 nyarán Rákóczi egyik Borsod vármegyei tekintélyes református köznemesi híve, id. Szathmáry (Király) János, a család borsodi ágának megalapítója, mint a Gömör, Heves és Külső-Szolnok vármegyék fiskális javai praefectusa látja el, amely tisztségre Rákóczi 1703. december 6-án, a tokaji táborban nevezte ki.^[5]

A kurucok hűségére állt és sok anyagi terhet vállalt mezővárost azzal akarta 1704 nyarán a fejedelem jutalmazni, hogy engedélyezte a mezővárosnak korcsma és mészárszék tartását, amellyel nőhettek a város saját bevételei. Erről az elhatározásáról a Szeged ostroma idején, 1704. augusztus 7-én kelt utasításával értesítette Szathmáry (Király) Jánost, Gömör, Heves és Külső-Szolnok vármegyei fiskális javainak praefectusának, egyben meghagyta praefectusának, hogy a mezővárost se ő, se a neki alárendelt kincstári tiszték ne akadályozzák abban, hogy Hatvan korcsmát és mészárszékét tartson fenn. Úgy tűnik egyébként, hogy a rendeletben szereplő korcsma és mészárszék folyamatosan fennállhatott a Rákóczi-szabadságharc idején, mivel az említett Szabó Máté főkapitány 1706-ban a hatvani korcsma, sörfőző és mészárszék árendátora volt, majd a Rákóczi-szabadságharcot követően 1711-ben is említenek Hatvanban korcsmát és sörházat, valamint mészárszékét.^[6]

A rendelet második felében a fejedelem arra utasította praefektusát, hogy egy adósságügyet vizsgáljon ki, mivel Pete Gáspár hatvani lakos azzal fordult a fejedelemhez, hogy Salm herceg korábbi hatvani tisztartójának, Fári Jánosnak^[7] hitelbe adott 8 akó bort tizenkét tallér értékben, amelyet Fári nem fizetett ki neki. Rákóczi ezért utasítást adott az állítás valóságtartalmának alapos kivizsgálására és hogy a vizsgálatot követően Szathmáry (Király) János Fári János hatvani javaiból térítse meg Pete Gáspár követelését.

Rákóczi eme 1704. augusztusában kiadott rendelete, amely egykor Szathmáry Király János levéltárának részét képezte és napjainkig is megőrizte magánirat jellegét, Hatvan Rákóczi-szabadságharc kori történetének érdekes forrása, mivel a város birtokigazgatásához és gazdaságtörténetéhez, a helyi élelmiszerfeldolgozás és vendéglátás korajúrkori történetéhez ad érdekes adalékokat.

II. Rákóczi Ferenc rendelete Szathmáry (Király) Jánosnak Gömör, Heves és Külső-Szolnok vármegyék^[8] fiskális javai praefectusának Hatvan mezőváros korcsma és mészárszék tartásának, valamint Pete Gáspár hatvani lakos kérelmének ügyében. Szegedi tábor, 1704. augusztus 7. (magánirat)

Generose Fidelis
nobis dilecte

Salutem et Patriae Nostrae Libertatis promotionem. Quia feliciter
Hatvani Lactori Hircinck az mustani idő őz heggort vala
sok vendeghez helyegyes, s. egyforszmid aravan az jant
conpohatnak, eng. dritik azon kiszenegis Bihelyekhez jobh
muddal ledit supportatuson egy korcsma és egy mészár
Biker tartani. Eranyolghak azot hircinck egy ekef hmes
Resolutioknak azon korymenak és me. ker Bittó folyta
tasek is magya ne im hidiak, sem akta levi Gyentő
Lipp Hircinck atal impediatoni ne engedje. Imel f
lece ugyan ottan. Horvath levis Pere Gaffer Hircinck ala
Zehs Liptakija atal etiam delectandi egy emel etiam
Selmis Hircinck ott neki Liptakijand. Fer. Janszack adote
vle hircinck nyoloz adó birt. kran. ker Tellenkon, melhad
az aral nem ezobulva volne. Igld. azot mészárszék jut
azon doloz Bikersegut az meg int. Fer. Jansz ottan atal.
tali janszack tekep conseruor. (satis emel. fideliter
vleat. et. d. r. m. s. J. C. s. d. R. g. p. d. d. d. 7.
Aug. 1704.

D. Jansz Pappai

2. Jansz Pappai

Generose Fidelis nobis dilecte.^[9]

Salutem et Gratiae Nostrae Principalis propensionem.^[10] Megtekintvén Hatvani Lakos híveinknek az mostani időhöz képest való sok rendbeli költségeket, s egyszersmind akarván s egyszersmind akarván az iránt consolalnunk,^[11] engedünk azon közönséges szükségeknek jobb móddal lehető supportalására^[12] egy korcs[má]t^[13] és egy mehszárszék^[14] tartani. Parancsoljuk azért kged[nek]^[15] így értvén kegyelmes Resolutionkat^[16] azon korcsmának és mé[h]szárszéknek^[17] folytatásában se maga ne impediallya,^[18] sem alatta lévő Fiscalis Tiszt Híveink által impedialtatni^[19] ne engedje. Ennek felette ugyan ottan Hatvanban lakos Pete Gáspár Hívünk alázatos Instantiaja^[20] által Elöttünk declaralta,^[21] hogy ennek előtte Salmis (Salm) Herceg ott való Tisztartójának Fá[r]j^[22] Jánosnak^[23] adott volt hitelben nyolc akó bort Tizenkét Tallérokon, melynek az árát nem exolvalta^[24] volna. Kegyelmed azért investigalvan^[25] jól azon dolognak valóságát az megírt Fári János ottan találtató javaiból tétessen contentumot.^[26] Caeterum eundem valere desideramus. In castris ad Szeged positis die 7. Augusti Anno 1704.^[27]

FRakoczi mp.^[28]

Joannis Pápai mp.^[29]

Domino Joannis Szakmari^[30]

Hátirat:

Generoso Joanni Szatthmari (Szatthmari) Bonorum Fiscalium Gömoriensis, Hevesiensis et exterioris Szolnokiensis Praefecto Fideli nobis dilecto^[31]

[1]- Karl Theodor Otto Fürst von Salm, Wildgraf zu Dhaun u. Kyrburg, Rheingraf zum Stain (1645. 07. 27. – 1710. 11. 10.), 3.2.1682. 02. 03-tól altábornagy, 1683. 11. 28-tól lovassági tábornok, 1687. 06. 09-től tábornagy. Lásd: Schmidt-Brentano, Antonio (München): Kaiserliche und k.k. Generale (1618–1815) Österreichisches Staatsarchiv/A. Schmidt-Brentano. 2006. 87.

[2]- B. Gál Edit: A hatvani uradalom birtoklás és igazgatástörténeti vázlata, különös tekintettel a Grassalkovichok földesuraságára. In: Mátrai Tanulmányok 1997. Mátra Múzeum tanulmánykötete. Szerk.: Horváth László. Gyöngyös, 1997. 139–163.

(Interneten: https://library.hungaricana.hu/hu/view/MEGY_HEVE_Mt_03_1997/?pg=160&layout=s – utolsó letöltés: 2020. február 12.)

[3]- Heckenast Gusztáv: Ki kicsoda a Rákóczi-szabadságharcban? Életrajzi adattár. Sajtó alá rendezte, kiegészítette és az előszót írta: Mészáros Kálmán. História – MTA Történettudományi Intézete, Bp., 2005. (História Könyvtár. Kronológiák, adattárak 8. Sorozatszerk.: Glatz Ferenc) 315.

[4]- Heckenast (2005): 396.

[5]- Heckenast (2005): 401.; Köpeczi Béla – R. Várkonyi Ágnes: II. Rákóczi Ferenc. Osiris, Bp., 2004. (Milleniumi magyar történelem. Életrajzok. Sorozatszerk.: Gyurgyák János, Póty János.) 183–184.; Kuruc vitézek folyamodványai 1703–1710. Összeállította, bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel ellátta: Esze Tamás. Hadtörténelmi Intézet. Bp., 1955. 96–97.; Thaly Kálmán: A székesi gróf Beresényi család. 1470–1835. Harmadik kötet. 1703–1706. Bp., 1892. 57.

(Interneten: https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/CsaladHely_CsaladokEgyedi_SzekesiGrofBercsenyiCsalad_3/?pg=0&layout=s – utolsó letöltés: 2020. február 12.)

[6]- Heckenast (2005): 396.; B. Gál Edit (1997): 143–145.

(Interneten: https://library.hungaricana.hu/hu/view/MEGY_HEVE_Mt_03_1997/?pg=160&layout=s – utolsó letöltés: 2020. február 12.); Oláh Tamás: Egy zempléni haditudósítás a bácskai hadjáratról. In: Magyar Nemzeti Levéltár Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár honlapja. Érdekes iratok rovat. Közzétéve: 2019. november 12.

(Interneten: https://mnl.gov.hu/mnl/bazml/hirek/egy_zempleni_haditudositas_a_bacsikai_hadjaratrol – utolsó letöltés: 2020. február 12.)

[7]- Fári János a Rákóczi-szabadságharc előtt Salm herceg hatvani uradalmának tisztartója, 1710-ben Károlyi Sándor összes javainak praefectusa. Heckenast Gusztáv: Ki kicsoda a Rákóczi-szabadságharcban? Életrajzi adattár. Sajtó alá rendezte, kiegészítette és az előszót írta: Mészáros Kálmán. História – MTA Történettudományi Intézete, Bp., 2005. (História Könyvtár. Kronológiák, adattárak 8. Sorozatszerk.: Glatz Ferenc) 140.; Pest–Pilis–Solt vármegye a Rákóczi korban. II. kötet. Közreadja: Bánkúti Imre. Pest Megye Monográfia Alapítvány, Bp., 1996. (Előmunkálatok Pest megye monográfiájához 2. Sorozatszerk.: Asztalos István) 803–804., 811–812. (Interneten: II. kötet:

https://library.hungaricana.hu/hu/view/PESM_Epmm_02_2/?pg=0&layout=s – utolsó letöltés: 2020. február 12.); Szirácsik Éva: „Az Isten tudgya minémő változások lehetnek”. Bajthay István ismeretlen levelei Koháry Istvánhoz (1711–1713.) In: Neograd 2008. A Nógrád Megyei Múzeumok Évkönyve XXXII. Szerk.: Szirácsik Éva (Bagyinszki Istvánné közreműködésével). Salgótarján, 2009. 208–224. (Interneten: https://library.hungaricana.hu/hu/view/MEGY_NOGR_Muzevkonyv2008/?pg=209&layout=s – 2020. február 12.)

[8]- Heckenast Gusztáv: Ki kicsoda a Rákóczi-szabadságharcban? Életrajzi adattár. Sajtó alá rendezte, kiegészítette és az előszót írta: Mészáros Kálmán. História – MTA Történettudományi Intézete, Bp., 2005. (História Könyvtár. Kronológiák, adattárak 8. Sorozatszerk.: Glatz Ferenc) 401.

[9] (lat.) - Nemzetes, kedvelt hívünk!

[10] (lat.) - Üdvözlötünket és fejedelmi kegyelmünk készségét.

[11]- consolálnunk (consolor, lat.): vigasztalnunk, enyhítenünk, kárpótolnunk

[12]- supportálására (supporto, lat.): elviselésére, eltűrésére

[13]- kiszakadt rész

[14]- mészárszéket

[15]- kegyelmednek, kiszakadt rész

[16]- resolúciónkat (resolutio, lat.): végzésünket, parancsunkat

[17]- kiszakadt rész

[18]- impediálja (impedio, lat.): akadályozza

[19]- impediáltatni (impedio, lat.): akadályoztatni

[20]- instantiája (instantia, lat.): kérelme

[21]- declarálta (declaro, lat.): nyilatkozta, kinyilvánította

[22]- kiszakadt rész

[23]- Fári János a Rákóczi-szabadságharc előtt Salm herceg hatvani uradalmának tisztartója, 1710-ben Károlyi Sándor összes javainak praefectusa. Heckenast Gusztáv: Ki kicsoda a Rákóczi-szabadságharcban? Életrajzi adattár. Sajtó alá rendezte, kiegészítette és az előszót írta: Mészáros Kálmán. História – MTA Történettudományi Intézete, Bp., 2005. (História Könyvtár. Kronológiák, adattárak 8. Sorozatszerk.: Glatz Ferenc) 140.; Pest–Pilis–Solt vármegye a Rákóczi korban. II. kötet. Közreadja: Bánkúti Imre. Pest Megye Monográfia Alapítvány, Bp., 1996. (Előmunkálatok Pest megye monográfiájához 2. Sorozatszerk.: Asztalos István) 803–804., 811–812. (Interneten: II. kötet

https://library.hungaricana.hu/hu/view/PESM_Epmm_02_2/?pg=0&layout=s – utolsó letöltés: 2020. február 12.); Szirácsik Éva: „Az Isten tudgya minémő változások lehetnek”. Bajthay István ismeretlen levelei Koháry Istvánhoz (1711–1713.) In: Neograd 2008. A Nógrád Megyei Múzeumok Évkönyve XXXII. Szerk.: Szirácsik Éva (Bagyinszki Istvánné közreműködésével). Salgótarján, 2009. 208–224.

(Interneten: https://library.hungaricana.hu/hu/view/MEGY_NOGR_Muzevkonyv2008/?pg=209&layout=s
– 2020. február 12.)

[24]- exsolvált (exsolvo, lat.): megfizette

[25]- investigálván (investigo, lat.): kinyomoztatván, kivizsgáltatván

[26]- contentumot (contentum, lat.): elégtételt

[27] (lat.)- Egyébiránt kívánjuk ugyanazon hívünknek, hogy jól éljen. A szegedi táborban, 1704. augusztus havának 7. napján.

[28]- manu propria (lat.): saját kezűleg

[29]- Pápai János 1704–1705-ben Rákóczi magyar kancelláriájának directora. Heckenast (2005): 328.

[30]- (lat.) Szathmáry (Szakmári) Jánosnak

[31]- Címzés (lat.): Szathmáry (Király) Jánosnak Gömör, Heves és Külső-Szolnok vármegyék fiskális javai praefectusának, kedvelt hívünknek (Életrajzi adatai: Heckenast (2005): 401.)